

ELŐSZÓ.

Jelen munkát olvasókönyvül készítettem a nagy közönség, főként az ifju nemzedék számára, tekintettel arra, hogy az anyaállam történeteiről irott munkákat kiegészitse. Való igaz, hogy főként az utolsó időben a magyarországi történetirók kellően méltányolják Erdély fontosságát, tanulmányozzák mivelik történetének forrásait s jóval terjedelmesebben s méltányosabban írnak róla mint elődjeik. De természetesen munkáik terve sem engedi meg, hogy többre terjeszkedjenek ki, mint az érintkezési pontokra, s minden méltányosságok, jó igyekezetök mellett is sem terök sem alkalmok nincs a régi előítéletek egész halmazát lerontani, és a kis állam intézményeit, melyek oly gyakorlatiak, küzdelmeit melyekben annyi a kitartás, szenvedéseit

melyek egy pár esetben a világtörténetben páratlanul állanak, egy egész képben mutatni fel. Azon korról, melyben Erdély örvidék volt, s melyben institutioinak alapjait megvetette, azon hetedfél századról említést is alig tesznek. Azután, hogy a separatio megtörtént, az új ország külön államélete tárgyalásuk keretébe hasonlólag nem illeszthető, annyi sajátással s eltérő színezettel bír az. Mentsen Isten, hogy ezt hibáztassam. Ez az eset áll minden kiváltságolt és örvidék, minden társ- és mellékországgal szemben, s az nem is lehet másként mind addig, míg mind ezeknek külön, részletes és kimerítő monographiája nem áll a történetíró rendelkezésére. De éppen ezen eset igazolja a szempontot, melyet Erdély története megírása körül választottam.

Más különben is Erdély külön történettel bír, valamint elválása az anyaállamtól a kor, viszonyok események által igazoltatik. Ma már senki sem tagadja, hogy annak a magyar nemzet és alkotmány fenntartása körül missioja volt, még azon esetben is midőn túl vitte fegyvereit a Tiszán. Ekkor sem ment soha magára s nem csak a Részek – az a darab Magyarország, mely sor-

sát az övéhez kötötte – hanem a felső vidék minden megyei hozzá csatolták zászlóikat. Hiában való igyekezet e mozgalmakat lázadásokká akarni törpitni, hiu törekvés a fejedelmeket pártvezérrekké alacsonyítani. Volt idő, midőn Erdély az európai politikában játszott szerepet, a külső hatalmasságok pedig számításaikban factorul veték fel, s hogy ez ugy történt, az nem egy-két nagyravágyó ember műve volt, bár mennyire akarják is azt itt-ott a világgal elhíttetni. Ezekben áll történetének fontossága, mely maga nyílt felelet minden ellene szórt vádakra, gyanúsításokra.

S épen e kor az, melyet legterjedelmesebben tárgyaltam, s mely jelen munkának csaknem háromnegyed részét betölti. De nem akartam kiválóan csak azt mutatni fel, bár kétségtelen, hogy az a dolgozás nehézségein tetemesen könnyített volna. Erdély megalakulása a honfoglalás után egy pár századdal fejeződött be, de fekvése, sajátos helyzete s ezekből és örvidéki állásából folyó kiváltságai, különös viszonyokat idéztek elő, melyek nemcsak azért érdekesek, mert önálló állammá alakulására befolytak,

VIII

hanem kiválóan, mert legtöbb intézvényének gyökérszálai odáig nyulnak fel. Ezért nem akarám e kort mellőzni, de épen ez tette szükségessé, hogy magára a művelődés történetére is, annak folyamában mindenütt kiterjeszkedjem. Ez utóbira különben is elegendő mintát találtam az európai irodalomban, mely ma már a művelődési s politikai történeteket összeköti, habár ez nálunk ily alakban tudtomra első kísérlet. Hogy pedig a Rákóczi-forradalom lezajlása utáni kort oly rövid kivonatban tárgyaltam, annak fő oka az, hogy e kornál már megszakad a történeti irodalom s annak adatai rám nézve hozzá férhetlen levéltárakban vannak elzárva. Különben is érdeemes volna az egy külön monographiára.

Végül még forrásaimról kell számot adnom. E részben kötelességem szerint az újabb idő minden nyomozásait tekintetbe vettem, azonban igyekeztem mindenütt felmenni az első forrásig s abból meríteni. Tudva, hogy az általánosságokban is a részletek lehető teljes ismerete által kerüli el az író a tévedéseket, sokkal részletesebb tanulmányokat tettem, mint mennyit e szabott körü munkában felhasználhattam. Épen

ezért az egykoru röpiratok sem kerültek el figyelmemet, habár néhányhoz azok közül minden igyekezetem mellett sem juthattam. Fősúlyt fektettem az egykoruak történeti munkáira, évkönyveire, naplóira, és más nemü irataira egyes okiratokra és levelezésekre más felől. E részben tagadhatatlanul már sok közzé van téve, de még több az mi – főként a mohácsi vést megelőző korszakra vonatkozólag – levéltárakban, gyűjteményekben kiadatlan, s részben ismeretlen. Saját gyűjteményemen kívül jó akaróim, barátaim szivessége által, meglehetősen számu, s nagy részben kiváló fontossággal bíró kézirati adatot lőn alkalmam felhasználni. Jelesül: édes atyámnak s a Magyar tudományos Akademiának gazdag gyűjteményeiből az erdélyi országgyűlési articulásokat; nagyságos Mike Sándor urnak szivességéből az felséges k. főkormányshék birtokában levő török leveleket s az ő saját gazdag okmánytárának egy nevezetes részét; Rozsnyai Dávid collectioját, melyet gróf Mikó Imre ő nagyméltósága kegyeskedett velem közleni; kisebb, de nem kevésbé fontos közléseket nyertem Torma Károly, K. Papp Miklós tisztelt barátaim s a Magyar

Akademia gyűjteményeiből. Legnagyobb köszönettel azonban Szabó Károly és Szilády Áron barátimnak tartozom, kik közül ez utóbbi közel kétszáz török állam-okiratot fordított le, az első pedig az Erdélyi Múzeum-egylet irattarából több mint kétszáz a törökviszonyokra vonatkozó oklevelet s alkalom szerint más egyéb adatokat is közölt velem. Ez által nekem lehetségessé vált tüzetesebben megismerkedni azon viszonynyal, melyben Erdély állott a portához.

Jól tudom, hogy bármily érdekes és nevezetes gyűjtemény is az mit felhasználtam – még is csekély ahoz képest mit nem használhattam fel. A történet-nyomozás oly arányban halad elé, hogy kétségtelenül elébb utóbb ezek is közzé fognak tétetni. S ez nem csak bővitni de alakítani is fogja tudomásainkat; valamint a mindig szaporodó monographiák tisztázzák a részleteket. Mindazáltal a már ismert adatok is eléggé tisztán mutatják a történet körvonalait s az én meggyőződéseem szerint a kutatásnak és feldolgozásnak arányban kell állani. Ezért nem riadtam vissza a kidolgozástól, ezért és csak ezért fogadtam el Heckenast G. ur ajánlatát „Erdélyország Törté-

netének” megírására. De a tér, melyen mozognom lehetett, meg volt szabva, s nekem gazdálkodnom kelle a helylyel. Így hát mellőznöm kelle a magyarországi történetek tüzetesebb tárgyalását, mellőznöm a források idézését a harmadik könyvön kezdve, midőn t. i. azoknak egyik fontosabb részéről, a történetírók munkáiról, különben is említést találand az olvasó az irodalom-történetben. Kivételt csak a nyomtatásban meg nem jelent adatok egy részére nézve tehettem, a többieket illetőleg, valamint munkám azon helyeire vonatkozólag, melyekkel a történet számos homályos pontjait tisztázni törekedtem, elégnek tartom kijelenteni, hogy kritikai megfontolás nélkül, indokolatlanul semmit sem irtam le, a minthogy nyilvános vagy magános felszólásokra mindig kész is vagyok igazolással szolgálni. Az első és második könyvre nézve azonban, minthogy ezeknek forrásai nagyon szét vannak szórva, s legnagyobb részben csak oklevelekből állanak, kivételt tettem, mert itt sok helyt épen az irt okból mellőzhetlennek hittem azok idézését.

Nagy-Kőrös, 1865. sept. 10-kén.

Szilágyi S.